

Pregledni znanstveni članek (1.02)
Bogoslovni vestnik 78 (2018) 1,135—146
 UDK: 271.2-9"12/13"
 Besedilo prejeto: 09/2017; sprejeto: 12/2017

Nejc Drnovšek

Selitev kijevske metropolije iz Kijeva v Moskvo

Povzetek: Članek podrobneje obravnava več kakor stoletni proces selitve sedeža kijevske metropolije, trajal je od sredine 13. do sredine 14. stoletja. Selitev je potekala v dveh pomembnejših fazah. Prvo obdobje je minilo v znamenju mongolskih vpadov, ki jih avtor članka izpostavlja kot ključni razlog, da je bila metropolija konec 13. stoletja sprva premeščena v Vladimir. Končno preselitev v Moskvo pa so zaznamovali predvsem politični odnosi med staroruskimi knezi in metropolitimi. V članku so predstavljeni dejavniki, ki so v največji meri spodbudili celotni proces selitve. To vključuje politično delovanje kijevskih metropolitov, stališča bizantinske Cerkve, kanonsko pravo in politično dogajanje na območju tedanje Stare Rusije. Opredeljen je pomen, ki ga je končna selitev v Moskvo imela tako za kijevsko metropolijo kakor tudi za širše politične dogajanje. Najpomembnejši dogodki so podkrepļeni s primarnimi viri – z letopisi in žitji svetnikov.

Ključne besede: kijevska metropolija, metropolit, Kijev, Moskva, véliki knez, Mongoli

Abstract: **The Translation of the Seat of Metropolitanate of Kiev from Kiev to Moscow**

The article discusses in detail the process of translation of the seat of Metropolitanate of Kiev, which lasted more than hundred years – from the mid-13th to mid-14th century. The translation occurred in two major phases. The first period was marked by the Mongol invasions, which the author recognizes as the main reason for the first relocation of the Metropolitanate of Kiev to Vladimir at the end of the 13th century. The final relocation to Moscow was mainly encouraged by the political relations between the Rus' princes and Metropolitans. The article presents the factors, which carried the most influence on the whole process of the translation. Listen among them are political activities of metropolitans of Kiev, the positions of the Byzantine Church, canon law and the political events in the territory of Rus' of the time. The impact of the final relocation to Moscow on Metropolitanate of Kiev – also in terms of a wider political context – is explored. The most important events are supported by primary sources – chronicles and hagiographies.

Key words: Metropolitanate of Kiev, metropolitan, Kiev, Moscow, grand prince, Mongols

1. Uvod

V začetku tridesetih let 14. stoletja je bil sedež kijevske metropolije¹ v duhu več-stoletne tradicije trdno zasidran v mestu Kijev, tedanjem središču Stare Rusije. Voditelj bizantinske Cerkve, konstantinopelski patriarh, si je lastil pravico nastavljanja kijevskih metropolitov in kot posledica tega je imel precejšen vpliv na starorusko duhovščino in na kneze. Vse od ustanovitve metropolije v 10. stoletju so funkcije metropolitov prevzemali kandidati grškega rodu, ki so bili poslani iz Konstantinopla in velikokrat niso znali slovanskih jezikov. V tem obdobju – do prihoda Mongolov – so, denimo, staroruski knezi uspešno predlagali samo dva lokalna kandidata, ki sta postala metropolita, Ilariona in Klimenta. (Malmenvall 2017, 10–11; Kričevskij 2003; Vernadskij 1997, 105; Ščapov 1989) Kandidate za metropolitanski sedež so lahko predlagali najvplivnejši staroruski knezi, najpogosteje veliki knez,² ki so bili nato navadno izbrani glede na želje bizantinske Cerkve. V tridesetih letih 14. stoletja sta po političnem vplivu izstopala dva starorusko kneza, vladimirsko-suzdaljski in gališko-volinski,³ ki je imel tudi nadzor nad Kijevom. (Kartašev 1959, 288; Golubinskij 1900, 51)

Leta 1237 se je začel več let trajajoči osvajalni pohod Mongolov, ki je dodobra pretresel politične in družbene razmere na območju Stare Rusije, saj se je večina staroruskih knezov znašla pod njihovo oblastjo. Članek obravnava obdobje po vojaških kampanjah, ko je zaradi mongolskega opustošenja sedež metropolije v Kijevu izgubil poprejšnjo stabilnost. Vprašanje o tem, kje bo stolica kijevske metropolije, je ostalo odprto več kakor sto let, dokler ni bil sedež dokončno prenesen v Moskvo sredi 14. stoletja, s tem pa se obravnavano obdobje tudi konča. Moskva je tako postala cerkveno središče veliko prej, preden je postala politično središče. Selitev metropolitanskega sedeža je splošno prepoznana kot eno ključnih dejanj, na katerih so bili postavljeni temelji poznejše moskovske oziroma ruske države. Temu primerno se je delovanje Cerkve v zgodovinisju postavljalo v okvire, v katerih so se preučevale njene zasluge za preselitev metropolije in njena vloga pri nastanku moskovske države. Že zgodnja žitja metropolitov so v promoskovskem patriotskem tonu poveličevala tako moskovske kneze kakor metropolitite. V poznejšem cerkvenem zgodovinisju v času ruskega imperija so v skrajnih primerih metropolita Petra razglašali za ustanovitelja moskovske države zaradi zaslug pri selitvi metropolitanskega sedeža. (Borisov 1986, 19) Ton se je povsem spremenil v času sovjetskega zgodovinisja s selektivnim izpostavljanjem oportunitizma metropolitov pri selitvi škofije.

¹ Sorodni pojem kijevski metropoliji je staroruska Cerkev (Malmenvall 2016, 548).

² Knez z najvišjo avtoriteto med preostalimi staroruskimi knezi (Malmenvall 2016, 549).

³ Gališko-volinska kneževina je ležala na jugozahodnem delu kijevske metropolije in se je raztezala čez dele današnje Ukrajine, Belorusije in Poljske. Vladimiro-suzdaljska kneževina je na severovzhodu Stare Rusije vključevala Moskvo in predvsem širše območje severno in vzhodno od nje, ki je na skrajnem vzhodu doseglo Nižni Novgorod. Podrobno o mejah kijevske metropolije na zemljevidu v: Ščapov 1989.

2. Mongolski vpadi in delovanje metropolita Kirila (III.)

Prvi stiki, ki so jih cerkveni funkcionarji imeli z Mongoli, so omenjeni leta 1237, za časa vpada mongolskega kana Batuja na starorusko ozemlje. Cerkve so kot kamnite zgradbe pomenile zadnjo linijo obrambe pred Mongoli, bogastvo znotraj njih pa je bilo med ključnimi točkami napada, zato je kijevska metropolija doživljala med vpadi precejšnjo škodo. Med pustošenjem se Mongoli niso pretirano ozirali na blagor različnih slojev prebivalstva. V vojaških kampanjah ni bilo prostora za versko strpnost, ki je pozneje postala prepoznaven znak mongolskega imperija. Ubiti so bili številni cerkveni funkcionarji, med katerimi najbolj izstopa vladimirski škof Mitrofan. Nekateri duhovniki in diakoni so bili kot zaporniki poslani v nomadsko Mongolijo, drugi odpeljani v suženjstvo. (Sočnev 2013, 74; Budovnic 1975, 98; Budovnic 1959, 285; Čerepnin 1977, 192) Leta 1240 so Mongoli dosegli Kijev in ga še istega leta osvojili. Kakor poročajo letopisi, po opustošenju od mesta ni ostalo skorajda nič – zgolj dvesto domov. Kijev, do tedaj center staroruskega območja, si po mongolskem opustošenju ni več opomogel in iz velikoknežjega mesta nazadoval v nekakšno obliko manjšega predmestja, ki so ga nadzirali bojarji oziroma knezovi namestniki. O Josifu, tedanjem kijevskem metropolitu grškega rodu, se po mongolskih vpadih ne poroča več. Smrt tako pomembne osebe bi bila najverjetneje omenjena v virih, tako pa se zanj predvideva, da je v času vpadov zbežal v Konstantinopol. (Čerepnin 1977, 197–198; Budovnic 1959, 285; Kartašev 1959, 289; Golubinskij 1900, 50)

Prvi omenjen metropolit po mongolskem opustošenju, Kiril III., je bil leta 1242, po večletnem samevanju metropolitanskega sedeža, predlagan za kandidata na željo gališko-volinskega kneza Danila Romanoviča (Golubinskij 1900, 51; Vernadskij 1997, 101). Predstavniki bizantinske Cerkve tokrat izjemoma niso nasprotovali njegovemu imenovanju, kljub temu da je bil staroruskega rodu. Glavni razlog, da v Konstantinoplu niso vztrajali pri imenovanju metropolita grške narodnosti, se najverjetneje skriva v tem, da nihče od Grkov ni želel prevzeti sedeža zaradi nestabilnega, nevarnega stanja na območju kijevske metropolije, zaradi strahu pred Mongoli in zaradi nevarnosti pred ponovnimi mongolskimi vpadi. (Kartašev 1959, 290; Budovnic 1959, 285) Leta 1246 je Kiril odpotoval v Konstantinopol, približno štiri leta pozneje pa ga je konstantinopelski patriarh imenoval za metropolita vse (Stare) Rusije (Makarij 1883, 847; Golubinskij 1900, 54). Razrušeni Kijev ni pomenil privlačne izbire za mesto, kjer bi lahko metropolit nadaljeval svoje delo. Namesto tega sta se Kirilu ponujali dve večji središči v Stari Rusiji, gališko-volinska in vladimirsko-suzdaljska kneževina. Glede na to, da je Kiril postal metropolit na predlog gališko-volinskega kneza, se je sprva pričakovalo, da bo v tesnejši navezi z gališko-volinsko kneževino. Kljub temu se je odločil, da bo svojo kariero nadaljeval v mestu Vladimir, v severovzhodnem delu Stare Rusije, kjer je pozneje tudi preživel večino svojega časa. (Kartašev 1959, 291–292)

Metropolit Kiril je imel za takšno odločitev več razlogov. Knez Danilo je v tem času imel diplomatske pogovore s papežem o zavezništvu proti Mongolom in pogajanja o tem, da papeža prizna za vrhovnega voditelja svoje Cerkve, tega pa ne le metro-

polit, temveč tudi njegovi nadrejeni, bizantinski patriarh in cesar, razumljivo, niso odobraval. Papež je resda gališko-volinskega kneza Danila že nekaj let po pogajanjih obtožil izdajstva, ko je Danilo kot pravo vero razglasil pravoslavje. Kljub vsemu pa so zgodnja leta vladanja metropolita Kirila minila v znamenju prijateljskih odnosov med papežem in knezom Danilom; to je tudi vplivalo na njegovo izbiro o službovanju v severovzhodnem delu tedanje Stare Rusije. V tem času je enega od razlogov za simpatije do severovzhodnega dela lahko prepoznati tudi v velikem knezu Aleksandru Nevskem, ki se je neomajno zavzemal za pravoslavje in se na severu tudi proslavil v boju s predstavniki katoliške vere. Metropolit Kiril se je z njim dejansko povezal in se zavzemal za politiko, ki je bila bolj naklonjena Mongolom. Na njegovo politično delovanje je verjetno vplivala tudi lokacija, saj je v Vladimirju imel večji nadzor nad severovzhodno Staro Rusijo in z logističnega vidika bolj učinkovito administracijo. Razlogi so bili morda tudi finančne narave. Metropolit je bil upravičen do pobiranja desetine, vendar pa po mongolskem opustošenju to ni pomenilo lahke naloge. Pri tem se je zanašal na pomoč velikega kneza, ki pa takrat ni več živel v Kijevu, temveč v Vladimirju. (Budovic 1959, 289; Kartašev 1959, 291–292; Vernadskij 1997, 101; Magocsi 2010, 127; Sokolov 1913, 164) Letopisi pojasnjujejo Kirilova potovanja po severovzhodni Stari Rusiji zgolj z dušnopastirskega vidika: »Tega leta (1280) častiti Kiril, metropolit Kijeva in vse (Stare) Rusije, gre iz Kijeva po svojemu običaju, in mimo vseh mest (Stare) Rusije, uči, kaznuje, popravlja.« (Bykov 1885, 157) Potoval je pravzaprav zgolj po severovzhodnem delu, v mestih Vladimir in Novgorod ter v suzdaljsko območje, o jugozahodnih delih ni nikakršnih podatkov (Kartašev 1959, 292).

Delovanje metropolita Kirila je začelo nakazovati radikalne spremembe, ki so se obetale za sedež metropolije. Prvič se je namreč zgodilo, da se je kijevski metropolit namesto v Kijevu večino časa zadrževal v severovzhodnih delih Stare Rusije. Kljub vsemu ni nikakršnega dvoma o tem, da je bil za časa Kirilovega življenja sedež kijevske metropolije zagotovo v Kijevu. Njegovo bivanje v severovzhodnih mestih se lahko bolj pojasni z aktualnimi političnimi razmerami, kakor pa se mu pripiše kakršnakoli ideja o tem, da je imel namen preseliti metropolitanski sedež na severovzhod. Med službovanjem se je večkrat in za dalj časa še vrnil v Kijev. Enako je tudi razvidno, da je že v zadnjih letih svoje kariere poti, v letu 1276, še bival v Kijevu, saj letopisi poročajo za to leto o pomembnih funkcionarjih, ki so potovali k njemu v Kijev in ne v Vladimir. Njegovo obdobje vladanja je trajalo več kakor trideset let, do leta 1281, ko je umrl na enem od potovanj. Kljub temu da je veliko časa preživel na severovzhodnih območjih, pa je bil po smrti pokopan v Kijevu, to pa priča o tem, da to mesto v njegovem obdobju še ni izgubilo svojega starega cerkvenega statusa. (Kartašev 1959, 291–292; Sokolov 1913, 166; Golubinskij 1900, 55, 57–58)

3. Selitev metropolije v Vladimir

S Kirilovim naslednikom je pri izboru kandidata za metropolitanski sedež ponovno prevladala tradicija, kakor je razvidno iz letopisov: »Tega leta (1283) je bil postavljen za (Staro) Rusijo metropolit Grk, po imenu Maksim.« (PSRL 1994, 95) »Tega

leta (1283) pride iz Grčije, iz Carigrada, v Kijev in na vso (staro)rusko zemljo prečastiti Maksim metropolit, grškega rodu.« (Bykov 1885, 161) Maksim se je veliko časa zadrževal v severovzhodnih delih Stare Rusije, občasno pa se je vračal v Kijev, tako kakor njegov predhodnik (Sokolov 1913, 195; Kartašev 1959, 296).

Za leto 1284 se ve, da je v Kijevu organiziral zbor vseh škofov kijevske metropolije, čeprav o namenu zborovanja ni podatkov (Golubinskij 1900, 91). Letopisi tudi tukaj o njegovi dejavnosti, tako kakor pri Kirilu, poročajo, kako metropolit Maksim »po običaju svojem potuje po vsej (staro)ruski zemlji, uči, kaznuje, popravlja« (Bykov 1885, 166). Maksim, o katerem se drugače ni ohranilo veliko podatkov, je predvsem prepoznaven po dejanju, ki ima tudi v tem kontekstu osrednjo vlogo za razumevanje dane tematike. O metropolitu se v letopisih za leto 1299 poroča:

»Tega leta prečastiti Maksim, metropolit Kijeva in vse (Stare) Rusije, ne trpi nasilja Tatarov v Kijevu, gre iz Kijeva in ves Kijev se razbeži; a metropolit gre iz Kijeva v Bransk, in iz Branska gre na Suzdaljsko zemljo, in tako pride s spremstvom (*kliros*) in vsemi svojimi ljudmi in sede v Vladimir, v Suzdalj in v Novgorod Nižni, in druge tam nahajajoče se kraje.« (172)

Na videz preprost oris preselitve sedeža v Vladimir je bil zaradi politične pomembnosti predmet številnih razlag, ki so skušale pojasniti Maksimovo odločitev.⁴

Po selitvi v Vladimir je Maksim poskrbel za še nekatere administrativne zadeve, s tem pa je utrdil celotni postopek selitve. Kijevsko škofijo je predal v upravljanje svojim namestnikom, dolžan pa je bil prevzeti vladimirsko škofijo. Dilemo je rešil tako, da je premestil vladimirskega škofa na tedaj prosto rostovsko škofijo, sam pa preselil svojo rezidenco v Vladimir. Preselitev metropolije je podprl tudi s čudeži, rekoč, da se mu je prikazala Mati božja; s tem je hotel prikazati legitimnost takšnega dejanja tudi med širšim staroruskim prebivalstvom. Premestitev metropolije bi morala biti upravičena s kanoničnega vidika, da bi bizantinska Cerkev lahko takšno preselitev tudi formalno potrdila. Kakor se je izkazalo, je bil to zadnji korak, ki se je uresničil komaj čez več kakor petdeset let, in to v drugem mestu. (Kartašev 1959, 296; Sokolov 1913, 201–202; Borisov 1986, 38; Golubinskij 1900, 96) V zadnjih letih je do svoje smrti leta 1305 Maksim ostal v Vladimirju. Kakor je bilo pričakovano, se je s selitvijo metropolitanskega sedeža spremenilo tudi mesto pokopa, ne v Kijevu, mestu njegovega predhodnika Kirila, temveč v vladimirski stolnici Marijinega zaspanja. (Sokolov 1913, 195)

⁴ Izčrpna obravnava Maksimovega dejanja v: Ostrowski 1993. Prispevek Ostrowskega je kritičen pregled zgodovinskega del, ki so se ukvarjali s to tematiko. Vredno je izpostaviti dve problematiki, ki se najpogosteje omenjata med zgodovinarji. S prvo zgodovinarji iščejo alternativne razlage za selitev metropolije. Pri tem se predvideva, da »tatarsko nasilje« ni verodostojen razlog, temveč da je bilo v ozadju nekaj drugega. Nemalo zgodovinarjev predpostavlja, da je bila selitev metropolije Maksimov načrtovani postopek, nekateri zametke načrta prepoznavajo že za časa metropolita Kirila. V luči takšne argumentacije vire navadno precej svobodno razlagajo. Druga problematika obravnava vpliv »tatarskega nasilja« na Maksimovo odločitev, torej vprašanja o obliki »tatarskega nasilja« in o pogostosti in materialni škodi mongolskih vpadov v Kijevu in v Stari Rusiji. Avtorju tega članka je najbližja razlaga Sophie Senyk (1993, 444–448), ki v skladu s letopisi zagovarja vpad leta 1299 kot ključni dogodek, ki je vplival na Maksima, da je dokončno preselil sedež v Vladimir. Do sklepa z nekaterimi skupnimi točkami pride tudi Ostrowski (1993, 93–94), ki razlaga metropolitovo odločitev za nenadno in spontano, Kijev pa do leta 1299 prepozna za sedež metropolije.

Selitev metropolitanskega sedeža v Vladimir je imela daljnosežne politične posledice. Kijev je dokončno izgubil svoj status kot duhovni center staroruskega območja. S sedežem metropolije in središčem nekdanje Kijevske Rusije je tradicionalno povezoval jugozahodne in severovzhodne staroruske kneževine, ki so s pomočjo tega mesta oziroma cerkvenega središča lahko ohranjale skupno identiteto. Takšna povezava je bila s selitvijo v Vladimir pretrgana, saj med obema deloma Stare Rusije ni bilo več nikakršnih skupnih interesov. Leta 1303 je gališko-volinska kneževina tudi dobila razlog, da ustanovi svojo lastno metropolijo, potem ko je njen knez izrazil željo, da ne bi hotel biti podrejen kakršnikoli obliki vladanja v severovzhodni Rusiji. Z nastankom nove metropolije se je od kijevske metropolije odcepilo šest škofij na območju Galicije-Volinije, ki so prešle pod novoimenovanega galicijskega metropolita Infonta in delovale povsem neodvisno od vpliva kijevskega metropolita. (Magocsi 2010, 127; Sokolov 1913, 201; Kartašev 1959, 297; Borisov 1986, 39)

4. Politično udejstvovanje metropolita Petra v tversko-moskovskih medknežjih sporih

Odcepitev gališko-volinske metropolije in kot posledica tega tudi kneževine je na novo izoblikovala politične razmere v severovzhodnem delu Stare Rusije. Na prehodu v 14. stoletje je politično vse prepoznavnejša moskovska kneževina začela resno ogrožati dominantno vlogo tverske kneževine kot predstavnice staroruske etnokulturne skupnosti.⁵ Moskovsko-tversko rivalstvo, ki je preraslo v vojaški konflikt, je imelo tedaj neposreden vpliv na kijevske metropolije. Če še lahko za metropolita Kirila in Maksima govorimo o ohranjanju politične nevtralnosti v odnosu do knežje oblasti, pa so bili Maksimovi nasledniki aktivni udeleženci teh sporov. (Saharov 1975, 8; Golubinskij 1900, 98–99, Kartašev 1959, 301; Veselovskij 1975, 82)

Po Maksimovi smrti je konstantinopelski patriarh Atanazij na pobudo gališko-volinskega kneza določil za novega metropolita Petra, potem ko je ta prispel v Konstantinopol. Petra je že njegovo imenovanje za metropolita vključilo v medknežjo politiko proti njegovi lastni volji. Ko je leta 1309 prispel v Vladimir na službovanje, ga je tverski knez Mihail obravnaval kot nezaželenega gosta.⁶ Vzrok za njegov odpor do metropolita se enotno pojasnjuje z dejstvom, da je Mihail predlagal svojega kandidata za metropolita, in to igumena staroruskega rodu po ime-

⁵ Rivalstvo med moskovsko in tversko kneževino se je začelo nekje v začetku 14. stoletja, ko je postalo jasno, da ti dve kneževini po gospodarski in vojaški moči prekašata preostale kneževine na območju severovzhodne Stare Rusije. Moskovski knezi so se pri potrjevanju svoje legitimnosti zanašali na pomoč Zlate horde, ker po nasledstvenih zakonih niso imeli pravice do naziva »véliki knez«. V času moskovsko-tverskih trenj se je po staroruskem nasledstvenem sistemu naziv »véliki knez Vladimirja« prenašal na tverske kneze, ki so imeli knežji sedež v mestu Tver. Vrhunec so knežja trenja najverjetneje dosegla leta 1327, ko je moskovski knez Ivan Danilovič ob vojaški pomoči Mongolov zatrl veliki upor v Tveru; za to mu je mongolski kan predal listino, imenovano »jarlik«, ki je potrjevala upravičenost moskovskega kneza do »vélike kneževine«. Od tega trenutka dalje so jarliki skoraj nepretrgoma ostajali v rokah moskovskih knezov. (Hosking 2012, 71)

⁶ Žitja v tem primeru ne pretiravajo, ko ga naslavljajo kot Petrovega »sovražnika« (Kloss 2001a).

nu Hieronim,⁷ pa ni bil izbran. Takšno zavrnitev je očitno dojemal na osebni ravni, saj se je v naslednjih letih aktivno trudil, da bi spodkopal Petrov položaj. Tverski knez je resda pristal na Petrov prevzem metropolitanskega sedeža, resnične sprave pa nista sklenila nikdar. (Makarij 1883, 849; Borisov 1986, 43–44; Golubinskij 1900, 99; Kartašev 1959, 299) Napeto ozračje je doseglo vrhunec s sodnim procesom v mestu Perejaslav Zaleski. Mihail je s pomočjo tverskega škofa Andreja metropolita obtožil simonije. V sodnem procesu, ki je bil zaradi hudih obtožb izveden na patriarhovo pobudo, je bil Peter oproščen brez kakih večjih posledic. Izbor mesta sodnega procesa, ki bi v normalnih okoliščinah moral potekati v Vladimirju, je metropolitu ustrezal, saj tverski knez tako ni mogel nastaviti svojih ljudi, obenem pa tudi nakazuje postopno oddaljevanje metropolita od tverskega kneza. (Golubinskij 1900, 99–101, 107; Pokrovskij 1975, 111; Sokolov 1913, 255) Mihail in Andrej sta po neuspehu v Perejaslavlju še dalje pošiljala obtožbe, ki prav tako niso bile uspešne niti niso dosegle takšne prepoznavnosti kakor že omenjeni sodni proces. Takšna sovražna nastrojenost, ki jo je tverski knez gojil do metropolita, se je na dolgi rok izkazala za veliko politično napako. Vrh vsega se je Mihail že predtem odločil za nespretno politično potezo, ko je vladimirsko-suzdaljsko škofijo razdelil in ustanovil samostojno škofijo s središčem v Tveru na svoji lastni fevdalni posesti. S tem je nastala težava, saj bi moral v skladu z osnovnimi kanonskimi pravili v glavnem mestu Stare Rusije živeti metropolit in ne škof. Metropolit Peter bi bil torej zavezan prenesti svoj sedež iz Vladimirja v Tver. Drugače od metropolita Maksima, ki je bil upravičen do preselitve metropolitanskega sedeža v Vladimir, saj je mesto tedaj veljalo za drugo središče Stare Rusije, kaj takšnega ni mogoče trditi za Tver.

Mihaila je leta 1318 nasledil Dimitrij »Grozne oči«, ki se mu je pripisoval razdražljiv in napadalni karakter. Mihailov naslednik je nadaljeval politiko svojega očeta in ni kazal nikakršne želje po spravi z metropolitom, kakor ne nazadnje potrjuje tudi dejstvo, da se je v tem času metropolit preselil v Moskvo. (Borisov 1986, 45–46; Sokolov 1913, 250–255; Kartašev 1959, 301; Golubinskij 1900, 115)

Ohladitev odnosov med tverskimi knezi in metropolitom sama po sebi ni bila zadostni razlog, da bi Peter preselil sedež. Da bi kaj takšnega sploh prišlo v poštev, je potreboval zadovoljivo alternativo⁸ za prihodnje cerkveno središče; za to primerna se je sčasoma izkazala Moskva. V času metropolita Petra je tverska kneževina v vseh pogledih prekašala moskovsko, tako glede političnega kakor glede finančnega statusa. Tverski knezi so z nazivom vélikega kneza imeli poseben privilegij – obdavčitev in nadzor nad plačevanjem tributa Mongolom; to jim je zagotavljalo visok finančni priliv. (Sokolov 1913, 251) Moskovskim knezom je bilo, razu-

⁷ Zgodnji, Moskvi naklonjeni letopisi so Hieronima prikazovali v izrazito negativni luči. Njegova kandidatura za metropolitanski sedež je predstavljena kakor da bi deloval na svojo lastno pest, in izpuščeno je dejstvo, da je imel podporo tverskega kneza. V prid mu niso bili niti čudeži. Iz letopisa je razvidno, da se mu je prikazala Mati božja in ga obvestila, da je Peter tisti, ki je primeren za metropolitanski sedež. (Kloss 2001b)

⁸ Peter, ki ga je resda predlagal galicijski knez, seveda ni mogel preseliti sedeža v Galicijo, ker je bil v Konstantinoplu imenovan za kijevsko metropolijo in ne za gališko-volinsko (Kartašev 1959, 301).

mljivo, v velikem interesu, da bi na svojo stran pridobili naklonjenost metropolita Petra, ki bi jim nadvse pomagala v boju za velikoknežjo oblast. Zanje je bilo izjemno pomembno, da bi si Peter ali njegovi nasledniki za središče Stare Rusije izbrali Moskvo – ne le zaradi statusa in prestiža, temveč tudi zaradi precejšnjega bogastva, ki bi se stekalo v mesto. (Veselovskij 1975, 81–82; Golubinskij 1900, 145) Težko je z zanesljivostjo trditi, kdaj se je Peter povezal z moskovskimi knezi. Za sodni proces v Perejaslavlju se ve, da je moskovski knez Jurij Danilovič metropolitu Petru pomagal priskrbeti skupino svetnih zagovornikov. To je bil eden od prvih zgledov plodnega sodelovanja med moskovskim knezom in metropolitom. Peter je vrnil uslugo, ko je aktivno nasprotoval Dimitrijevi vojaški kampaniji zoper moskovskega kneza Jurija in ga z izobčenjem prisilil v premirje. Kakor piše v letopisih, je Dimitrij zbral svojo vojsko in želel vojno z Jurijem, vendar »ne blagoslovi njega Peter metropolit«. Tverski knez je ostal v Vladimirju in po treh tednih prekinil vojno. Na tej točki je še težko trditi o obstoječem zavezništvu, predvsem zato, ker je bil Jurij Danilovič na zelo slabem glasu v Stari Rusiji zaradi brezobzirne politike. Veliko bolj je verjetno, da se je uspešno povezal z Jurijevim mlajšim bratom in izkušenim diplomatom, Ivanom Kalitom, ki je po Jurijevi smrti leta 1325 nasledil naziv moskovskega kneza. (Borisov 1986, 45; Sokolov 1913, 253–255; Martin 2006, 151; Kartašev 1959, 301; Presnjakov 1913, 87)

Proti koncu življenja je metropolit vse več časa preživeljal v Moskvi, kjer je imel tudi svoj dvor. Moskovski kneževini je v veliki meri pomagal z dvema dejanjema tik pred smrtjo: imeli sta velik pomen za predstavitev Moskve kot cerkvenega središča Stare Rusije. Zavzemal se je za postavitve stolnice v Moskvi in izrazil nenavadno in kontroverzno željo, da ga tam tudi pokopljejo in ne v Vladimirju, mestu njegovega sedeža. (Vernadskij 1997, 139; Golubinskij 1900, 136–137; 139; Sokolov 1913, 257) Letopisi poročajo o tem, kako je Peter postavil cerkev v Moskvi in tudi določil mesto svojega pokopa (Bykov 1885, 190). Žitja metropolita Petra prav tako prikazujejo postavitve stolnice kot metropolitovo načrtno dejanje, s katerim je želel povzdigniti veličino Moskve, v obliki metropolitovega nagovora knezu:

»Če me poslušáš, sin moj [knez Ivan Kalita], in ustanoviš svetišče svete Matere Božje v svojem mestu, potem boš postal slavnejši od preostalih knezov, in sinovi in vnuki tvojega rodu, in tvoje mesto bo poveličano v vseh (staro)ruskih mestih, in svetniki bodo živeli v njem, in njihove roke se bodo vzdignile nad tvoje sovražnike, in Bog bo v njem [Moskvi] čaščen. Če bodo v njem položene moje kosti.« (Kloss 2001a, 43)

Nagovor ne prinaša Petrovih besed, ampak je bil zagotovo dodan pozneje. Njegova vrednost je v tem, da omenja dejanske koristi, ki jih je moskovski knez pozneje pridobil s sedežem metropolije, in da je v njem mogoče prepoznati stališče metropolita Petra, ki so ga prikazovali zgodnji viri. V poznejšem zgodovinopisju se je Petrova aktivna vloga nekoliko omilila. Predpostavlja se, da ni bil metropolit, temveč moskovski knez tisti, ki je povabil metropolita, da se preseli v Moskvo. (Golubinskij 1900, 139)

Metropolit Petra v manj znanstvenih delih pogosto napačno predstavljajo kot osebo, ki je preselila metropolitanski sedež iz Vladimirja v Moskvo. Za kaj takšnega preprosto ni imel dovolj dobre politične podlage. Moskva tedaj pravzaprav niti ni bila prestolnica vélikega kneza, Vladimir pa je bil – na drugi strani – še vedno prepoznani kot prestolnica kijevske metropolije in tedaj še precej uspešno in zaščiteni mesto. (Kartašev 1959, 302) Golubinski tukaj izpostavlja, da bi Peter lahko s formalnega vidika prenesel sedež metropolije samo pod dvema pogojema: če bi mesto Vladimir prenehalo obstajati oziroma bi se izkazalo kot neprimerno za bivanje ali če bi Moskva postala prestolnica vélike kneževine (1900, 140). Petru se predvsem lahko pripišejo zasluge, da je postavil temelje, na podlagi katerih so njegovi nasledniki mogli formalno prenesti sedež metropolije v Moskvo. Njegova odločitev, da je pokopan v Moskvi, je bila povsem drugačna od ustaljene prakse in vprašljiva tudi s pravnega vidika. Tako kakor je veljalo za njegove predhodnike, bi po vseh pravilih Peter moral biti pokopan v Vladimirju, kjer je bil uradno tudi sedež metropolije. (Kartašev 1959, 302) S tem ko je izbral Moskvo za mesto svojega pokopa, jo je na simbolični ravni prikazal prihodnjim metropolitom kot potencialno cerkveno središče kijevske metropolije. Petrova odločitev je tudi pomembno vplivala na politične odnose med najpomembnejšimi knezi in metropoliti. Njegov naslednik, metropolit Feognost, se je kot posledica tega znašel pred odločitvijo, ki je oteževala kakršnokoli obliko politične nevtralnosti med knežjo in cerkveno oblastjo. Če bi metropolit obdržal metropolitanski sedež v Vladimirju, bi to pomenilo, da bi prekršil željo svojega predhodnika in aktivno nasprotoval moskovskim knezom.

Druga možnost – preselitev sedeža v Moskvo, za katero se je metropolit tudi odločil – pa je pomenila znak metropolitove nenaklonjenosti do tverskih knezov in podlago za dolgotrajno in uspešno sodelovanje med moskovskim knezom in metropoliti.

Po smrti metropolita Petra ga je njegov naslednik, metropolit Feognost, na željo moskovskega kneza Ivana Kalita tudi uradno povzdignil v svetnika, da bi s tem okrepil položaj mesta. Feognost je bizantinskemu patriarhu poslal listino, v kateri je zapisal, da se okrog Petrovega groba dogajajo velika čudesa in da so ozdravljene najrazličnejše bolezni, in ga prosil za napatke glede nadaljnjih ukrepov. Patriarh Janez XIV. Kalekas, ki je očitno imel precejšnje zadržke do kanonizacije, je prepoznal Petrovo svetost in izdal dovoljenje za kanonizacijo, vendar na metropolitovo odgovornost. Takšna kanonizacija je utrjevala legitimnost Moskve kot cerkvenega središča in pomenila za naslednike Petra dobro podlago, da bi sledili poti tega svetnika. Kanoniziran in razglašen za naravni spomenik pa je bil tudi Petrov grob. (Golubinskij 1900, 151; Sokolov 1913; 257–258; 283; Borisov 1986, 63; 149; Veradskij 1997, 139).

5. Utrditev metropolitanskega sedeža v Moskvi

Po smrti metropolita Petra je moskovski knez Ivan Kalita sprva kot svojega kandidata za metropolitanski sedež predlagal arhimandrita Feodora. Kakor se je upra-

vičeno pritožil tverski knez, takšen predlog ni imel trdnih temeljev, saj moskovski knez v tem času ni imel niti naziva véliki knez. Ta naziv si je Ivan Kalita prisvojil komaj leta 1327, potem ko je tverski knez sodeloval v uporu proti Mongolom in mu je bil kot posledica tega odvzet naziv. Ko je bil kandidat Feodor leta 1328 zavržen zaradi metropolita grškega rodu Feognosta, moskovski knez ni ponovil napake tverskega kneza. Namesto sovražne države in predsodkov je Ivan Kalita metropolitu ljubeznivo povabil v Moskvo. Feognost, ki je očitno videl potencial v mestu, kjer je tedaj že prebival véliki knez in kjer je bil Petrov grob, je na to tudi pristal. (Makarij 1883, 852; Sokolov 1913, 280; Kartašev 1959, 303; 305) Metropolit se je za stalno naselil v Moskvi in s tem dokončno utrdil položaj in rezidenco metropolitnega sedeža. Drugače od svojih predhodnikov, ki so se zavzemali za politično nevtralnost ali vsaj težili k njej, je Feognost vodil aktivno promoskovsko politiko z redno udeležbo v knežjih zadevah in sporih ali sam ali pa v koaliciji s preostalimi knezi. Selitev sedeža je izredno dvignila status, prestiž in premoženje moskovske kneževine in začela kazati na njeno vse večjo pomembnost. Moskva je tako postala cerkveno središče Stare Rusije, tudi če so metropoliti še dalje uporabljali naziv »metropolit Kijeva in vse (Stare) Rusije«. Naziv »vse Rusije« je v tem času v svojem nazivu uporabil tudi véliki knez Ivan I. Kalita, najverjetneje posnemajoč metropolit; to naj bi dodalo pomen pri prepoznavanju moskovskega kneza kot legitimnega predstavnika za združitev celotnega staroruskega ozemlja. (Veselovskij 1975, 83; Kartašev 1959, 305; Sočnev 2013, 76; Pokrovskij 1975, 111; Golubinskij 1900, 133; 145; Vernadskij 1997, 139)

Za časa Feognosta je bil metropolitanski sedež kljub neformalni selitvi v Moskvo z vidika kanonskega prava v Vladimirju. Tako je še zmeraj obstajala teoretična možnost, da bi njegov naslednik za sedež metropolije izbral mesto tverskih knezov. Za moskovskega vélikega kneza je bilo torej očitno pomembno, da bi bil novi metropolit naklonjen Moskvi. Feognost je že pred smrtjo imel v mislih za metropolitanski sedež svojega namestnika Alekseja, s katerim je bil v dobrih odnosih. Leta 1352 ga je Feognost imenoval na prestižni položaj vladimirskega škofa, že naslednje leto pa je umrl. Aleksej, rojen Moskovčan, je nasledil Feognosta kot prvi metropolit, ki so ga predlagali knezi s severovzhodnega dela Stare Rusije. (Kartašev 1959, 305; 307–308; Sokolov 1913, 318; Bykov 1885, 225–226; Borisov 1986, 79)

Leta 1354 je Aleksej dobil formalno potrditev konstantinopelskega patriarha, da lahko prenese kijevsko metropolijo iz Kijeva v Vladimir. V listini, ki potrjuje to pravico, se kot razlog navaja klavirno stanje mesta Kijev in kot logična alternativa vladimirsko škofija, ki pomeni trajen in zanesljiv vir prihodkov. Z vidika bizantinske Cerkve je Kijev pravzaprav ostal naveden kot prvi sedež, Vladimir bi mu pa sledil kot drugi sedež, a obenem tudi kot mesto trajnega prebivališča in končnega počitka metropolitov. Takšna določitev je bolj pomenila vzdrževanje tradicije in spoštovanje kanonskega prava kakor pa odsev dejanskega dogajanja. Metropolit seveda že dolgo ni več prebival v Vladimirju, temveč v Moskvi, Grki pa so se najverjetneje tudi zavedali tesne povezave med moskovskim knezom in metropolitom. Nepravilnosti je še olajšalo dejstvo, da si je metropolit Aleksej že kot namestnik svojega predhodnika metropolita Feognosta pridobil naziv vladimirskega škofa,

tako da je bil Aleksejev politični status tudi formalno upravičen. V Konstantinoplu so torej iz bojazni pred kršitvijo tradicije sedeža kijevske metropolije v listini določili povezavo z Vladimirjem, ki pa je že bila pretrgana, saj je bil novi metropolit v vseh vidikih moskovski metropolit. (Borisov, 1986, 86; Kartašev 1959, 309–310).

6. Sklep

Prenos metropolitanskega sedeža v Moskvo torej ni zasluga enega metropolita, temveč treh. Peter je postavil temelje, na katerih je bila izpeljana poznejša selitev, in povzdignil svetost mesta, Feognost je preselil sedež v Moskvo, Aleksej pa je priskrbel formalno potrditev za selitev, ki je bila v praksi že izpeljana. Ideje o kijevskih metropolitih kot zasnovateljih moskovske države izhajajo predvsem iz posledic, ki jih je selitev metropolije imela na dolgi rok. Cerkev je resda doživljala razcvet pod okriljem metropolitov Feognosta in Alekseja. Predvsem Aleksej se je kot kijevski metropolit in regent mladoletnemu moskovskemu knezu Dimitriju Donskemu zapisal v zgodovino kot eden od politično najvplivnejših predstavnikov staroruske Cerkve. Ugled kijevske metropolije so načeli dogodki, ki so sledili po Aleksejevi smrti. Splet političnih okoliščin je privedel do tega, da sta bila na metropolitanski sedež hkrati imenovana dva metropolita, to pa je bil uvod v večletne spore med metropolitimi in njihovimi frakcijami. (Borisov 1986, 81; 96) To je v veliki meri vplivalo tudi na njihove odnose z moskovskim knezom. Če je bilo v tem članku obravnavano obdobje, v katerem so bili moskovski knezi tisti, ki so se potegovali za knezovo naklonjenost, so postali po Aleksejevi smrti metropolitimi tisti, ki so iskali knezovo milost, v želji, da bi lahko prevzeli metropolitanski sedež,⁹ za katerega ni bilo več dvomov, da bo ostal v Moskvi.

Reference

Objavljeni viri

Buganov, Viktor I., in Boris M. Kloss, ur. 1994.

Polnoe sobranie russkikh letopisej. Zv. 39, *Sofijskaja pervaja letopis' po spiske I. N. Carskogo.* Moskva: Nauka.

Bykov, Afanasij F., ur. 1885. *Polnoe sobranie russkikh letopisej.* Zv. 10, VIII. *Letopisnyj sbornik, imenuemyj patriarščeju ili nikonovskoju letopis'ju.* Sankt Peterburg: Tipografija ministertva vnutrennih del.

Kloss, Boris M., ur. 2001a. Kiprianovskaja redakcija Žitija Petra po spisku GIM, Čud., št. 221. V:

Izbrannye trudy. Zv. 2, *Očerki po istorii ruskoj agiografii,* 35–47. Moskva: Jazyki ruskoj kul'tury.

---. 2001b. *Kratkaja redakcija Žitija mitropolita Petra po spisku JAMŽ, št. 15326.* V: *Izbrannye trudy.* Zv. 2, *Očerki po istorii ruskoj agiografii,* 27–31. Moskva: Jazyki ruskoj kul'tury.

Presnjakov, Aleksandr E., ur. 1913. *Polnoe sobranie russkikh letopisej.* Zv. 18, *Letopis' Simeonovskaja.* Sankt Peterburg: Tipografija M. A. Aleksandrova.

⁹ Dimitrij Donski, slavni moskovski knez, ki je premagal Mongole v kulikovski bitki, je zgled takšne spremembe. Metropolit Pimena in Kiprijana je, denimo, aretiral, ko sta pripotoval v Moskvo, da bi prevzela sedež. Pozneje je sprejel Kiprijana, vendar ga nato ponovno odslovil, ker je za časa mongolskega pustošenja po Moskvi zbežal iz mesta. (Golubinskij 1900, 234; 250–251)

Literatura

- Borisov, Nikolaj S.** 1986. *Russkaja cerkov' v političeskoj borbe XIV–XV vekov*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta.
- Budovnic, Izak U.** 1975. Duhovenstvo v tatarskoe igo. V: *Religija i cerkov' v istorii Rossii*, 97–105. Ur. Anatolij M. Saharov. Moskva: Mysl'.
- — —. 1959. Russkoe duhovenstvo v pervoe stoletie mongolo-tatarskogo iga. V: *Voprosy istorii religii i ateizma*. Zv. 7, 284–302. Ur. Nikolaj A. Smirnov. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
- Bulgakov, Makarij.** 1883. *Istorija Russkoj cerkvi*. Zv. 3. Sankt Peterburg: Tipografija P. Golike.
- Čerepnin, Lev V.** 1977. Mongolo-tatary na Rusi (XIII v.). V: *Tataro-mongoly v Azii i Evrope*, 186–209. Ur. Sergej L. Tihvinskij. Moskva: Nauka.
- Golubinskij, Evgenij E.** 1900. *Istorija Russkoj Cerkvi*. Zv. 2. Moskva: Izdanie Imperatorskago obščestva istorii i drevnostej rossijskikh pri Moskovskom universitete.
- Hosking, Geoffrey.** 2012. *Russia and Russians: From Earliest Times to the Present*. London: Penguin Books.
- Kartašev, Anton V.** 1959. *Očerki po istorii ruskoj cerkvi*. Zv. 1. Pariz: YMCA Press.
- Kričevskij, Boris V.** 2003. *Mitropolič'ja vlast' v srednevekovoj Rusi (XIV v.)*. Sankt Peterburg: Iskustvo-SPB
- Magocsi, Paul Robert.** 2010. *A History of Ukraine: The Land and Its Peoples*. Toronto: University of Toronto Press.
- Malmenvall, Simon.** 2017. Beseda o postavi in milosti metropolita Hilarijona kot primer osmišljanja preteklosti v Kijeviski Rusiji. *Zgodovinski časopis* 71, št. 1–2:8–29.
- — —. 2016. Razvoj cerkvene organizacije v Kijeviski Rusiji do sredine 12. stoletja. *Bogoslovni vestnik* 76, št. 3/4:547–558.
- Martin, Janet.** 2006. North-eastern Russia and the Golden Horde (1246–1359). V: *The Cambridge History of Russia. From Early Rus' to 1689*, 127–157. Ur. Maureen Perrie. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ostrowski, Donald.** 1993. Why Did the Metropolitan Move from Kiev to Vladimir in the Thirteenth Century? *California Slavic Studies* 16:83–101.
- Pokrovskij, Mihail N.** 1975. Feodalizacija pravoslavnoj cerkvi i tatarskoe igo. V: *Budovnic* 1975, 106–114.
- Saharov, Anatolij M.** 1975. Predyslovie. V: *Budovnic* 1975, 5–14.
- Senyk, Sophia.** 1993. *A History of the Church in Ukraine: To the End of the Thirteenth Century*. Rim: Pontificio Istituto orientale.
- Sočnev, Jurij V.** 2013. Pravoslavna cerkov' v sisteme vzaimootnošenij Rusi i Zolotoj Ordy. *Istorija v podrobnostjah* 8:72–79.
- Sokolov, Platon P.** 1913. *Russkij arhierej iz Vizantii i pravo ego naznačenija do načala XV veka*. Kijev: Tipografija I. I. Čokolova.
- Ščapov, Jaroslav N.** 1989. *Gosudarstvo i Cerkov v Drevnej Rusi X–XIII vv.* Moskva: Nauka
- Vernadskij, Georgij V.** 1997. *Mongoly i Rus'*. Tver: LEAN
- Veselovskij, Stepan B.** 1975. Perekhod mitropolič'ej kafedry iz Kievja v Moskvu. V: *Budovnic* 1975, 80–96.